

Поле «Сила – Можливості» передбачає впровадження на підприємстві системи ефективного стратегічного управління енергоспоживанням, застосування енергоощадних технологій та оптимізацію складу машино-тракторних агрегатів за енергетичним критерієм.

Поле «Слабкість – Можливості» націлює керівництво підприємства на подолання слабких сторін підприємства шляхом використання таких можливостей, як застосування нової техніки технологій, покращення мотивації енергозаощадження за рахунок матеріальних та моральних стимулів, удосконалення системи контролю використання енергоресурсів.

Поле «Сила – Загрози» орієнтує на боротьбу з небезпеками за рахунок використання внутрішніх резервів, тобто скорочення непродуктивних втрат енергоресурсів та створення запасів основних енергоресурсів (бензин, дизельне паливо).

Поле «Слабкість – Загрози» визначає необхідність формування стратегії підприємства, що за рахунок зміцнення власного потенціалу дозволяє уникнути загроз, які виникають у зовнішньому середовищі. Для ТОВ «Обрій» до таких заходів належать: зниження собівартості продукції за рахунок зменшення енергомісткості її виробництва; підвищення якості продукції шляхом своєчасного виконання основних агротехнічних операцій.

Висновки. Техніко-технологічне забезпечення конкурентоспроможності має здійснюватися з урахуванням енергетичного критерію. Формування і реалізація стратегії енергетичного менеджменту включає

такі етапи: загальні положення; мета та принципи; цілі та завдання; інструменти реалізації; моніторинг реалізації стратегії та показники ефективності. Розробка стратегії енергетичного менеджменту може бути здійснена шляхом експертного оцінювання з використанням SWOT-аналізу.

Список використаних джерел

1. Перебийніс В.І. Енергетичний фактор забезпечення конкурентоспроможності продукції: монографія [Електронний ресурс] / В.І. Перебийніс, О.В. Федірець. – Полтава: ПУЕТ.2012. – 190 с. – Режим доступу: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/1541>.
2. Перебийніс В.І. Енергетичний менеджмент: [навч. посіб.] / В.І. Перебийніс. – Полтава: ІнтерГрафіка, 2004. – 232 с.
3. Гришко В.В. Енергозбереження в сільському господарстві (економіка, організація, управління) / В.В. Гришко, В.І. Перебийніс, В.М. Рабштина. – Полтава: Полтава, 1996. – 280 с.
4. Перебийніс В.І. Операційний менеджмент: [навч. посіб.] / В.І. Перебийніс, В.В. Писаренко, О.М. Помаз, В.О. Василенко та ін.; за ред. В.І. Перебийніса. – Полтава: ПДАА, 2008. – 664 с.
5. Толмачова Г. Регуляторна політика та удосконалення бізнес-середовища в Україні / Г. Толмачова, В. Ляшенко, В. Хахулін, О. Якуб'як // Вісник економічної науки України. – 2013. – № 2. – С. 156-165.

І. Ю. Підричева

канд. екон. наук

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Українська економіка перебуває в глибокій економічній кризі, про що можна судити із загальних макроекономічних умов, які залишаються вкрай складними. Передусім це пов'язано із неефективним типом виробничої структури, затягуванням реформ та, звісно, наслідками військової агресії. Наразі, коли порушена територіальна цілісність України, коли існують вагомі ризики залишитися аграрною периферією промислово розвинутих країн світу, найбільш влучною відповіддю на сьогоднішні виклики є зростання економіки. Цілком логічно, що для цього необхідно здійснити структурні зміни, змінити бачення України в світі – не як країни, що спеціалізується на виробництві сировинних товарів, а як промислово розвинутої держави, що обрала шлях усвідомленої нової індустріалізації. Нова індустріалізація або ж реіндустріалізація¹ має на меті простимулювати економічне зростання, у тому числі за рахунок модернізації застарілих галузей промисловості (*sunset*

industries) та заохочення зростання нових, в основу яких закладено інноваційну складову.

Але що ж представляє собою модернізація у сучасному XXI столітті, для позначення яких процесів використовується цей термін, як виглядає формула модернізації стосовно економіки та її промислового сектору, хто має здійснювати модернізацію та за рахунок яких ресурсів? Це далеко не повний перелік питань, на які потрібно відповісти та усвідомити для знаходження оптимальної стратегії виживання і розвитку сучасної України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема модернізації суспільства та її складових – держави, економіки та суспільних відносин [1, с. 25] – в останнє десятиліття знаходиться в центрі наукових і суспільно-політичних дискусій в Україні. Обговорення почались у науковому середовищі та поступово перейшли до політичної площини і, зрештою, були визнані невід'ємною умовою оновлення країни [2].

¹ Reindustrialization is a policy of stimulating economic growth especially through government aid to revitalize and modernize aging industries and encourage growth of new ones (Визначення Merriam-

Webster, Inc. – американської компанії, видавця довідників і лексичних словників, яка з 1964 р. є філіалом Encyclopædia Britannica, Inc. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/reindustrialization>).

Протягом останніх років у світ вийшло чимало робіт, присвячених проблемам трансформації традиційних моделей економіки, притаманних країнам, що розвиваються, можливостям і перспективам їх подолання на інноваційній основі. Так, у статтях [1; 3] Е.М. Лібановою визначено основні соціальні перешкоди на шляху до модернізації української економіки, окреслено напрями дій щодо усунення цих перешкод. Важлива увага у зазначених роботах приділена необхідності запровадження передових технологій, які забезпечують перехід до принципово нового для України етапу розвитку – економіки знань.

Ідеологічні засади суспільно-економічних перетворень на теренах України порушуються у статті [4], у якій автором розглядається вплив лібералізму на економічні процеси у світі, висвітлюються переваги вибору ліберально-демократичних засад для реформування української економіки.

За результатами оцінки рівня неоіндустріальної модернізації України та її економічних районів опублікована вже серія робіт вітчизняних учених. Зокрема, у статті [5] наведено класифікацію і методику оцінки стадій модернізації та їх сукупного стану, розкриті особливості процесів модернізації в економічних районах України. У роботі [6] авторами розкрито недоліки національної системи статистичного обліку, які перешкоджають проведенню якісних оцінок процесів модернізації української економіки, надано рекомендації щодо їх подолання та розвитку бази національного статистичного обліку.

Перспективи забезпечення стабільності держави та структурної перебудови національної економіки через призму дослідження процесів концентрації національного капіталу в Україні, визначення його ролі у глобальному зіткненні капіталів визначаються у статті [7].

У колективній монографії [8] особливу увагу приділено аналізу перешкод при реалізації модернізаційних проектів у базових галузях економіки, розкрито можливості реформування української промисловості на прикладі паливно-енергетичного, гірничо-металургійного та агропромислового комплексів, галузі машинобудування та виробничої інфраструктури. Детально розглянуто питання модернізації вугільної промисловості, енергетичного сектору та чорної металургії, а також окреслено концептуальні завдання щодо формування в національних умовах нової індустріальної політики.

Комплексним дослідженням є монографія [9], у якій автором проаналізовано понятійно-категоріальний апарат, виділено складові модернізації – соціальну, технологічну та інституційну, показано їхню єдність. Висвітлено підходи до формування промислової політики як засобу технологічної модернізації та, зпоміж іншого, викладено основні положення стратегії розвитку української промисловості, обґрунтовано моделі і заходи державної політики щодо її реалізації.

Водночас напрями та особливості реалізації національної модернізації в умовах зовнішньої агресії, кризових проявів в економічній та політичній сферах вимагають глибокого вивчення теорії модернізації, історії її розвитку з тим, щоб не допустити фатальних помилок при її проведенні. Зазначені обставини з огляду на свою специфіку не знайшли належного висвітлення у роботах науковців, що й обумовило мету даного дослідження.

Метою статті є опрацювання теоретичних основ розуміння сутності процесів модернізації суспільства та економіки, обґрунтування їх ролі у забезпеченні стійкого економічного розвитку України; простеження еволюції теоретичних поглядів на модернізацію економіки, виокремлення їх характерних рис.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «модернізація» у його сучасній інтерпретації має відносно недавнє походження та увійшов до лексики суспільних наук після Другої світової війни. Під *модернізацією* зазвичай розуміють сукупність процесів технологічного, економічного, соціального, культурного, політичного розвитку суспільства (країни та її регіонів); комплексний спосіб вирішення економічних і соціальних, політичних і управлінських, культурних та особистісних завдань, які стоять перед державами, товариствами та індивідами в контексті внутрішніх і зовнішніх загроз і ризиків [10, с. 7]. На даний час у науковому співтоваристві не вироблено єдиного погляду як щодо визначення цього поняття, так і щодо початку його зародження, процесу на стадії розвитку.

Як зазначається в Енциклопедії «Британіка» – «королеві енциклопедій» (яка занесена до «Книги рекордів Гіннеса» як найбільш вичерпний довідник усіх часів та народів [11, с. 35]), «сучасне суспільство – це індустріальне суспільство. Для того, щоб модернізувати суспільство, в першу чергу, необхідно здійснити його індустріалізацію» [12]. Тому поширеною у науковому середовищі є думка про те, що початком модернізації можна вважати промислову революцію в Англії у другій половині XVIII століття. Цей період був ознаменований переходом від традиційного аграрного суспільства до сучасного міського індустріального. Але деякі вчені не поділяють таких ідей та припускають, що модернізація бере свій початок з наукової революції XVI-XVII століття або епохи Просвітництва XVII-XVIII століття [10, с. 32]. Наприклад, професор Гарвардського університету Самуель Гантінгтон (*Samuel Huntington*) зазначає, що модернізація зародилася у XV-XVI столітті в Європі [13].

Відповідно з цим, існують різні погляди на історію модернізації. Одні вчені виділяють шість хвиль модернізації, починаючи з першої промислової революції, закінчуючи прогнозом аж до 2100 р. (табл. 1), інші, зокрема В. Іноземцев, – виокремлюють три великі хвилі модернізації, обмежуючись періодом новітньої історії (табл. 2). Пропонуючи таку періодизацію, вчений зауважує, що комплексні перетворення у сферах економіки, політики та суспільного життя, які відбувались у XVI – початку XIX ст., не можуть служити уроками для нашого сьогодення. Адже вони протікали в умовах, надто відмінних від теперішніх і переслідували якісно інші завдання, ніж ті, на які нам нині потрібно орієнтуватися [14, с. 6].

Поширеною, зокрема серед китайських учених [15], є думка про те, що в історії розвитку модернізація пройшла дві великі стадії – первинну (від традиційного аграрного суспільства до сучасного індустріального) та вторинну (від індустріального суспільства до суспільства знань).

Можна наводити й інші міркування з цього приводу. Разом із тим необхідно враховувати, що *стадіальний поділ перебігу всесвітньої модернізації є відносним, оскільки розвиток різних країн і регіонів відбувся у часі асинхронно*. Так, розвинені країни завершили класичну модернізацію та перейшли до наступного

етапу у 1960-х роках [14, с. 38]. Країни, що розвиваються, почали первинну модернізацію у різні періоди часу та не мають якихось конкретних термінів її завершення. Але ж, коли почалася вторинна модернізація, вони постали перед подвійним викликом проходження двох стадій модернізації одночасно. Як ззна-

чається в одному з докладів про модернізацію Китайського центру дослідження модернізації (*China Center for Modernization Research*) [16], швидше за все такі країни оберуть *режим комплексної модернізації, що передбачає узгоджений розвиток двох модернізацій.*

Таблиця 1

Хвилі економічної та соціальної модернізації *				
	Хронологія	Економічна модернізація	Соціальна модернізація	Анотація
Перша	1763-1870	Перша промислова революція	Урбанізація та механізація	Первинна модернізація
Друга	1870-1945	Друга промислова революція	Електрифікація, обов'язкова освіта	Індустріалізація, Урбанізація, Рационалізація, демократизація
Третя	1946-1970	Третя промислова революція	Добробут, автоматизація	
Четверта	1970-2020	Інформаційна революція	Мережева взаємодія, заснована на знаннях	Вторинна модернізація
П'ята	2020-2050	Нова біологічна революція	Суспільство з економікою, заснованою на біології	Інтенсивне використання знань, мережева взаємодія, глобалізація, екологізація
Шоста	2050-2100	Нова фізична революція	Суспільство з економікою, заснованою на культурі	

* Джерело: [10, с. 34].

Таблиця 2

Великі хвилі модернізації *			
Хвиля	Хронологія	Країни-представники	Мета і характерні риси модернізації
I хвиля	Друга половина XIX ст. – перша третина XX ст.	Німеччина, Японія, США, Росія (пізніше Радянський Союз)	<i>Мета: створення «противаги» провідним на той час державам – Англії та Франції</i> розвиток внутрішнього виробництва для подолання залежності від зарубіжних поставок товарів і обладнання; активне залучення зарубіжних технологічних рішень та прямих іноземних інвестицій; роль інновацій (за винятком Німеччини) – відносно невелика; відсутній комплексний характер модернізації, переважала технологічна складова, соціальна та політична – не виражені; держава набуває ключової ролі як провідного агента модернізації; нарощення власної військової потужності
II хвиля	Час після завершення Другої світової війни – друга половина XX ст.	Німеччина, Японія, Південна Корея, Тайвань та інші азійські країни	<i>Мета: «вбудовування» в структуру західного світу, перш за все, в економічному аспекті</i> поділ світу на три частини: «індустріалізовану» (капіталістичні та соціалістичні країни відповідно «першого» і «другого» світу) та «доіндустріалізовану» (країни «третього» світу); експортна орієнтація виробництв країн, спрямована на задоволення потреб Заходу
III хвиля	1960-1970-ті роки	Японія, Південна Корея, Сінгапур, Малайзія, Тайвань та інші азійські країни	<i>Класичний приклад сучасної модернізації</i> <i>Мета: перетворення тієї чи іншої країни у промислово розвинену державу відповідно до «правил гри» глобальної економіки</i> зміна структури національної економіки і набуття промисловим сектором провідної ролі як у наповненні ВВП, так і в забезпеченні зайнятості; система державної влади жорстко підпорядкована завданням розвитку промисловості, що проявляється у державному фінансуванні значної частини інвестиційних проектів і створенні особливих умов господарювання (від виділення пільгових кредитів до введення відвертого протекціонізму); багатократне зростання (від 2 до 5 разів) зовнішньоторговельних та інвестиційних потоків

* Побудовано за: [14, с. 6-11].

Сам термін «модернізація» вперше був використаний у 1770 р. і є похідним від іменника «сучасний» (*modern*) і дієслова «модернізувати» (*modernize*) (табл. 3). Словники дають різні тлумачення модернізації. Наприклад, у словнику Вебстера (*Webster's Dictionary*) наводиться два основних значення модернізації як: *процесу* – акту модернізації, приведення в сучасний стан, відповідно до сучасних вимог і рамок та *стану* – дещо модернізованого, модернізованої версії [17]. Загальне визначення цього поняття наводиться у словнику іншомовних слів О.С. Мельничука: «модернізація – це оновлення, удосконалення, надання будь-чому сучасного вигляду, переробка відповідно до сучасних вимог» [18].

У словнику «*New Dictionary of the History of Ideas*» модернізацію пов'язують із соціальними змінами в напрямку загального поліпшення сучасного над минулим [20]. Її також розуміють у суто технологічному аспекті як «процес часткового оновлення, заміни застарілого устаткування (машин, механізмів, обладнання, приладів та ін.), технології виробництва, технічне й технологічне переоснащення промислових і сільськогосподарських підприємств» [21, с. 468] або як «оновлення об'єкта, приведення його у відповідність до нових потреб і норм, технічних умов, показників якості» [22, с. 439]. Однак такі підходи відображають лише окремі аспекти модернізації, яка не може обмежуватись виключно технологічними удосконаленнями чи соціальними змінами при незмінних економічних, політичних, культурних умовах розвитку суспільства.

Таблиця 3

Походження терміна «модернізація» *

<p><i>Modern</i> (сучасний) Перша згадка терміну: 1585 р.</p>	<p>Пов'язаний із теперішнім часом або з недавнім минулим. Той, що базується на новітній інформації, методах або технології</p>
<p><i>Modernize</i> (модернізувати) Перша згадка терміну: 1748 р.</p>	<p>Робити сучасним і більш пристосованим до сучасних смаків і потреб. Ставати сучасним, починати використовувати новітню інформацію, методи або технологію</p>

* Складено за: [19].

Як підкреслює В. Іноземцев, «модернізація – це комплексний процес, в якому поєднуються *політична воля, економічна доцільність та технологічні можливості*. Взятий окремо, кожен з цих факторів здатний виступити лише передумовою для розгортання модернізації, але не більше того» [14, с. 6]. Варто зазначити, що такий висновок був сформульований вченими ще наприкінці ХХ століття. Так, у 1970-х роках С. Гантінгтон у своїй роботі «*The Change to Change: Modernization, Development, and Politics*» однією з характерних рис модернізації виділив її *комплексний характер*. Він зазначав, що модернізація призводить до змін практично у всіх сферах людського мислення та поведінки та щонайменше включає індустріалізацію, урбанізацію, соціальну мобілізацію, диференціацію, секуляризацію, поширення засобів масової інформації, підвищення грамотності та рівня освіченості, розширення політичної участі. Поряд із цим він виділив ще вісім особливостей процесу модернізації, на які так чи інакше звертали увагу дослідники, які досліджували цей феномен [13, с. 288-290]:

1) модернізація – революційний (*revolutionary*) процес, що безпосередньо впливає з контрасту між сучасним і традиційним суспільством, призводить до радикальних і тотальних змін у закономірностях людського життя;

2) модернізація – системний (*systemic*) процес. Зміна одного фактору призводить до змін інших факторів, а різні елементи модернізації значно пов'язані між собою, оскільки, в деякому історичному сенсі, вони повинні були здійснюватися одночасно;

3) модернізація – глобальний (*global*) процес, який розпочався декілька століть тому, але сьогодні

він став всесвітнім явищем. Це стало можливим завдяки розповсюдженню сучасних ідей та техніки з Центральної Європи, а також частково за рахунок ендогенного розвитку незахідних суспільств. У будь-якому випадку всі суспільства колись були традиційними, а нині всі суспільства є або сучасними, або знаходяться в процесі такого становлення;

4) модернізація – довготривалий (*lengthy*) процес. Незважаючи на те, що модернізація за своїм характером є революційним процесом, сукупність змін, які вона передбачає, вимагають часу. І хоча темпи змін зростають, час, який потрібен для переходу від традиційного суспільства до сучасного, досі вимірюється поколіннями;

5) модернізація – поетапний (*phased*) процес. Усі суспільства мають пройти різні рівні або фази модернізації. Суспільства, вочевидь, починають з етапу традиційного суспільства та завершують етапом сучасного суспільства. Час, який залишається пройти кожному суспільству, залежить від стадії, на якій воно перебуває, коли розпочинає процес модернізації;

6) модернізація – процес гомогенізації (*homogenizing*). З одного боку, існує багато різних видів традиційних суспільств, яких поєднує одна риса – відсутність сучасності, з іншого боку, – існують сучасні суспільства, які загалом схожі. Модернізація створює умови для зближення суспільств;

7) модернізація – незворотний (*irreversible*) процес. Суспільство, яке досягло певних рівнів урбанізації, грамотності та індустріалізації в одному десятилітті не може суттєво понизити цей рівень в іншому десятилітті. У тому чи іншому суспільстві темпи перетворень можуть змінюватися, але загальний напрямок розвитку залишається незмінним;

8) модернізація – прогресивний (*progressive*) процес. Хоча модернізація супроводжується складностями та невдачами, у довгостроковій перспективі вона не тільки неминуха, але й необхідна. Значні витрати та зусилля, особливо на початкових стадіях, обов'язково окупляться у соціальному, політичному та економічному сенсі. У довгостроковій перспективі модернізація підвищує добробут людини як з точки зору культурного, так і матеріального виразів.

Таке розуміння феномену модернізації в цілому відображає погляди представників класичної теорії модернізації – теоретичної інтерпретації процесу модернізації від початку індустріальної революції XVIII століття. *Класична теорія модернізації* була сформована у 1950-1960-х роках і від самого початку базувалась на ідеї поширення економічної та політичної моделі розвитку США (де вона розвивалась) на Західну Європу, а потім – на всі відсталі (постколоніальні) країни. Цей процес, який отримав поширену назву «вестернізації», передбачав розповсюдження західних виробничих практик та соціальних відносин на країни, які знаходились за межами західного світу [14, с. 2].

Прихильники класичної теорії модернізації вважали, що традиціоналізм є перешкодою економічним і соціальним змінам, тому традиційні суспільства відстають у своєму розвитку, а демократичні країни, навпаки, є взірцем сучасності. Відтак, місією розвинених країн має бути приведення відсталих країн до сучасності. На цю тематику було опубліковано чимало робіт, зокрема, «The Social System» [23] Т. Парсонса (T. Parsons), «The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East» Д. Лернера [24] (D. Lerner), «Modernization and the Structure of Society» М. Леві [25] (M. Levy), «Social Change in the Industrial Revolution» Н. Смелзера [26] (N. Smelser), «Political Order in Changing Society» С. Гантінгтона [27] (S. Huntington).

У 1970-х роках теорія модернізації зазнала суттєвої критики та одночасно пережила період подальшого розвитку. У своїх виступах Р. Пребіш (аргентинський економіст), Ф. Е. Кардозу (майбутній президент Бразилії у 1995-2003 рр.), А. Г. Франк (німецький економіст, соціолог і політолог) та інші стверджували, що теорія модернізації не здатна подолати відсталість країн «третього світу». Вони послалились на невдачі латиноамериканських країн, які так і не змогли наздогнати розвинені країни (*вставка*).

Після завершення промислово розвиненими країнами класичної модернізації на порядок денний вишло питання щодо подальших напрямів розвитку цих країн. Це послужило поштовхом до розвитку теорії модернізації та дослідження її перспектив. У 1970-1980-х рр. модернізаційні процеси розглядаються вже під іншим кутом зору: вчені не обмежуються простим описом індустріалізованого світу, вони намагаються спрогнозувати наступні етапи розвитку індустріалізованих країн. У такий спосіб зароджується *теорія постмодернізації*. Відповідно до цієї теорії, перехід від традиційного суспільства до індустріального є модернізацією, а трансформація індустріального суспільства у постіндустріальне є вже *постмодернізацією*. Така трансформація передбачає глибокі зміни в економічній, соціальній, політичній, релігійній, культурній сферах життя суспільства. При цьому, якщо головною метою модернізації є економічне зростання, то постмодерні-

зація прагне створити умови для максимізації особистого щастя [16].

З теорії постіндустріального суспільства класичними є праці Алена Турена (*Alain Touraine*), який особливу увагу приділяв проблемі формування та розвитку соціального капіталу в постіндустріальному суспільстві, і Деніела Белла (*Daniel Bell*), який поділив розвиток людського суспільства на три етапи: доіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний. Він сформулював п'ять головних ознак постіндустріального (інформаційного) суспільства [30]:

- розвиток сервісно-орієнтованої економіки;
- домінування у суспільстві прошарку професіоналів і науково-технічних фахівців;
- провідна роль теоретичного наукового знання як джерела інновацій та прийняття політичних рішень;
- контроль за технологічним розвитком і технологічна оцінка;

- створення нових «інтелектуальних» технологій.

Ідеї вчених про майбутнє постіндустріальне суспільство в подальшому були розвинені у працях Елвіна Тоффлера (*Alvin Toffler*) і Мануеля Кастельса (*Manuel Castells*). Зокрема, трилогія М. Кастельса «*The Information Age: Economy, Society and Culture*» [31] отримала всесвітнє визнання та вважається одним із найбільш вичерпних досліджень глобальної інформаційної ери.

У наступні два десятиліття (1980-1990-ті рр.), хоча дослідження модернізації були не настільки активними, з'являється багато нових теорій. Наприклад, німецький соціолог Джозеф Хубер (*Joseph Huber*) представив *теорію екологічної модернізації*, яка визначає ключову роль такої модернізації у забезпеченні сталого розвитку суспільства та відстоює перевагу людського розуму в координації економічного та екологічного прогресу. Екологічна модернізація за Дж. Хубером є наступною фазою розвитку індустріального суспільства, у якій економічний прогрес потребує переоцінки наслідків впливу людства на навколишнє середовище [32].

Німецький соціолог Ульріх Бек (*Ulrich Beck*) запропонував *теорію рефлексивної модернізації та суспільства ризику*. Він стверджує, що сучасний світ перебуває в стані трансформації – переходу від індустріального суспільства до суспільства ризику, коли процес виробництва матеріальних благ супроводжується відтворенням небезпек і загроз [33].

Китайський вчений Хе Чуаньці (*He Chuanqi*) розвинув *теорію вторинної модернізації*, яку представив у вигляді процесу та стану значних трансформацій від індустріального суспільства до суспільства знань, від індустріальної економіки до економіки знань, від індустріальної до знанневої цивілізації, від індустріальної епохи до епохи знань [34].

Серед інших теорій цих десятиліть: «нова модернізація» Е. Тірякяна (*E. Tiryakian*), теорія триваючої модернізації У. Запфа (*W. Zapf*), теорія множинних сучасностей С. Айзенштадта (*S. Eisenstadt*).

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що теоретичні дослідження модернізації у другій половині XX століття пройшли щонайменше три періоди розвитку (табл. 4).

Як зазначає В. Іноземцев, якщо подивитись на перебіг модернізації у практичній площині, можна побачити, що модернізаційні процеси, які відбувались

Вставка

Відомий іспанський соціолог сучасності Мануель Кастельс (Manuel Castells) назвав 1980-ті роки для Латинської Америки «втраченим десятиліттям» — наслідком впливу сукупності факторів [28].

По-перше, боргової кризи, яку він пояснює таким чином: на глобальних фінансових ринках надлишок нафтодоларів, які потрібно було вкласти в оборот, накопичився у той самий час, коли економіки розвинених країн виявилися в найбільш глибокій (після кризових 1930-х років) рецесії, а процентні ставки в реальному вираженні були негативними. Приватні міжнародні банки побачили можливість прокредитувати уряди латиноамериканських країн, особливо тих, які були багаті нафтою і тим самим потенційно платоспроможними. Банки не були дуже розбірливими: будь-який уряд, який прагнув отримати позику, його одержував. При цьому банки розраховували, що вони отримають можливість політично впливати на латиноамериканські уряди, якщо ті не зможуть розплатитися, що з часом і сталося.

По-друге, безвідповідальності урядів латиноамериканських країн у використанні наданих їм позик. Кошти найчастіше використовувалися непродуктивно, а «іноді, — як зазначає вчений, — екстравагантно»: військові диктатори Аргентини, наприклад, закуповували на них озброєння, щоб спробувати забрати Мальвіні у Британії; в Мексиці влада загрузнула в корупції; Венесуела зробила помилкову ставку на збиткові державні корпорації, особливо в сталеплавильній і нафтохімічній галузях; Болівія займалася нелегальним виробництвом кокаїну. Лише Бразилія намагалась інвестувати хоча б частину отриманих кредитів у перебудову промисловості, однак це відбувалось на тлі неефективного державного управління.

Збіг інтересів приватних фінансових компаній, які надавали позики, та латиноамериканських урядів, які безвідповідально їх використовували, «створило фінансову бомбу уповільненої дії, яка і вибухнула в 1982 р, коли Мексика відмовилася від виплати боргу».

По-третє, впровадження «нав'язаних» рекомендацій міжнародних кредитних інститутів на чолі з Міжнародним валютним фондом (МВФ), відповідно до яких, латиноамериканські країни мали реалізувати два основні заходи:

- ❖ різко скоротити державні витрати, провести політику жорсткої бюджетної економії, зменшити кредитні можливості банків, а отже і пропозицію грошей на ринку, знизити реальну заробітню плату;
- ❖ провести широкомасштабну приватизацію державного сектора, особливо його найприбутковіших компаній, шляхом пропозиції їх на торгах іноземному капіталу.

Метою запровадження таких заходів проголошувалась реструктуризація та досягнення конкурентоспроможності економік латиноамериканських країн у глобальному вимірі, що у свою чергу вимагало підвищення їх здатності конкурувати в промисловому експорті. Однак модернізація технологічної інфраструктури вимагала значних державних і приватних інвестицій у той самий час, коли політика жорсткої економії та скорочення витрат залишила латиноамериканські уряди та підприємства фактично без коштів. Джерелом інвестицій в економіку могли б бути заощадження компаній та населення, але вони прагнули до виживання, тому розміщували власні накопичення в міжнародних фінансових структурах. У підсумку все це знизило технологічну потужність країн і негативно позначилось на довгостроковій конкурентній позиції латиноамериканських економік.

З цього приводу Е. Райнерт зазначає, більша частина переробної промисловості країн прийшла до занепаду, а недостатній попит з боку промислового сектору не дав латиноамериканцям розвинути сектор наукоємних послуг, як це робили багаті країни. Науковець звертає увагу на дослідження німецького економіста першої половини ХІХ ст. Фрідріха Ліста про вибір часу для введення тарифів і вільної торгівлі. Ф. Ліст запропонував таку послідовність [29]:

- 1) всім країнам потрібен період вільної торгівлі, щоб змінити схему споживання та забезпечити попит на промислові товари;
- 2) протягом наступного періоду малі країни захищають і будують власну промисловість (тобто створюють види діяльності, для яких характерна зростаюча віддача), а також створюють синергію;
- 3) починається економічна інтеграція всіх великих географічних областей; у кожній країні повинен бути розвинений конкурентоспроможний промисловий сектор;
- 4) всім країнам вигідно відкритися для глобальної вільної торгівлі.

Приймаючи точку зору Ф. Ліста, Е. Райнерт зауважує, що ті країни, які знехтували третім етапом, зробили велику помилку. На його думку, якби країни Латинської Америки дотримувалися порад Ф. Ліста та поступово «вводили глобалізацію», вони б зберегли більше промислових підприємств і забезпечили вищий рівень життя населення [29].

Підсумовуючи вищезазначене, доречно відмітити, що досвід латиноамериканських країн заслуговує на серйозну увагу українського політикуму і навіть не стільки щодо наслідків співпраці з МВФ, у бік якого сьогодні лунають неабиякі звинувачення у банкрутстві країн, що слідує їх рекомендаціям, скільки справжньою, а не імітованою націленістю української влади впроваджувати реформи, чинити опір корупції та підвищувати рівень життя населення.

Таблиця 4

Хвилі досліджень модернізації в світі
у другій половині ХХ століття *

	Хронологія	Основні теорії
Дослідження класичної модернізації	1950-1960	Теорія класичної модернізації, Теорія залежності, Теорія світової системи
Дослідження постмодернізації	1970-1980	Постіндустріальне суспільство, Постмодернізм, Теорія постмодернізації
Дослідження нової модернізації	1980 – теперішній час	Теорія триваючої модернізації, Теорія рефлексивної модернізації, Теорія триваючої модернізації, Теорія множинних сучасностей, Теорія вторинної модернізації

* Джерело: [16].

у 1960-1970-х роках у країнах Південно-Східної Азії і Латинської Америки, стали *класичними прикладами сучасної модернізації*. Завданнями їх виступали [14, с. 9]:

перетворення тієї чи іншої країни в промислово розвинену державу;

зміна структури зайнятості відповідно до глобальних тенденцій;

виявлення та максимально повне використання внутрішніх і зовнішніх джерел інвестицій;

виведення індустріальної продукції на світові ринки і завоювання значної частки цих ринків;

удосконалення інфраструктури та наближення її до аналогів, що існують в розвинених країнах.

Дійсно, всі ці завдання є актуальними для країн, що розвиваються, у тому числі і для України. Поряд із цим, влучним є вислів ученого з приводу того, що нині вже не так легко увійти до групи «обраних країн», як це було раніше. «Для початку, – підкреслює він, – необхідно мобілізувати зусилля нації та провести ефективну та масштабну індустріалізацію, яка наблизилася б країну до «нижньої межі» постіндустріальної трансформації. Потім, коли рівень життя населення підвищиться достатньо для того, щоб домінуючі в суспільстві матеріалістичні цінності відійшли на другий план і громадяни відчували прагнення до підвищення свого освітнього та інтелектуального рівня, суспільство має бути готовим до зміни парадигми і перенесення акценту на всебічний розвиток освіти та науки» [14, с. 24].

У цьому контексті важливо зауважити, що сьогодні, коли українська держава перебуває у стані війни, зазнає людських втрат, виробничих та інфраструктурних руйнувань, значних економічних збитків, говорити про мобілізацію доречно виключно по відношенню до заможних верств населення та державної бюрократії, однією з функцій якої і є модернізаційна, тобто забезпечення умов для соціально-економічного розвитку. Натомість закликати широкі верстви населення – яке і так живе на межі можливостей – до самообмежень, терпіння та концентрації зусиль на реалізації «модернізаційного проекту» з боку держави є цинічним та безглуздим намаганням.

Висновки. Отже, обізнаність держави щодо особливостей та обмежень наявних теорій і напрацьованих у світі підходів до проведення модернізації має виключно значимість для її успішного втілення в країнах, що розвиваються, такої як Україна. Глибоке розуміння цілей, сутності та значення процесів модернізації суспільства та її складових – держави, економіки, суспільних відносин – є невід'ємною умовою вироблення науково обґрунтованої державної стратегії та програм розвитку країни та її регіонів у напрямі подолання інноваційно-технологічної прірви, в якій вони опинилися. Адже, не покладаючись на теоретичні надбання та досвід інших країн, що завершили первинну модернізацію та знаходяться наразі в процесі реалізації вторинної модернізації, будь-яка спроба модернізувати економіку може закінчитися у кращому випадку нічим, а у гіршому – обернутися несприятливими наслідками для всього народу через невдало проведені трансформації.

У той же час необхідно завжди мати на увазі, що стратегії, які успішно допомагали розвиненим сьогодні країнам досягати економічного успіху, можуть не спрацювати в сучасних умовах посилення невизначеності та слабкої прогнозованості. Незаперечним є лише той факт, що шлях цих країн був десятиліттями, а іноді й століттями, заснований на формуванні, захисті та розвитку власних динамічних галузей переробної промисловості, на що, безумовно, необхідно робити ставку і Україні.

Список використаних джерел

1. Лібанова Е.М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1 (15). – С. 24-38.
2. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
3. Лібанова Е.М. Соціальні проблеми модернізації української економіки / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2012. – № 1 (17). – С. 5-22.
4. Геєць В. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України / В. Геєць // Економіка України. – 2010. – № 3. – С. 4-20.
5. Ляшенко В.І. Оцінка процесів модернізації України та її економічних районів / В.І. Ляшенко, Є.В. Котов // Часопис економічних реформ. – 2014. – № 3 (15). – С. 19-30.
6. Ляшенко В.І. Про необхідність якісного статистичного забезпечення оцінки стадій модернізації промислових міст і регіонів України / В.І. Ляшенко, Є.В. Котов // Економіка та право. – 2015. – № 1 (40). – С. 20-27.
7. Vishnevsky O.S. The Clash of Capitals: Ukraine as Victim National and Global Processes/ O.S. Vishnevsky // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 4(38). – С. 67-72.
8. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми: моногр. / О.М. Алімов, О.І. Амоша та ін.; за заг. ред. В.І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 798 с.

9. Кіндзерський Ю.В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації: монографія / Ю.В. Кіндзерський ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. тапрогнозув. НАН України». – К., 2013. – 536 с.
10. Обзорный доклад о модернизации в мире и Китае (2001–2010) / Пер. с англ.; под. общей. ред. Н.И. Лапина / Предисл. Н.И. Лапин, Г.А. Тосунян. – М.: Издательство «Весь Мир», 2011. – 256 с.
11. Черниш Н. Енциклопедія «Британіка»: складний шлях до світового лідерства / Н. Черниш // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 2. – С. 35-40.
12. Modernization / Encyclopaedia Britannica [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.britannica.com/topic/modernization>.
13. Huntington, Samuel P. The Change to Change: Modernization, Development, and Politics / S. P. Huntington // Comparative Politics. – Vol. 3. – № 3. – P. 289 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://home.ku.edu.tr/~dyukseker/huntington-changetochange.pdf>.
14. Иноземцев В.Л. Что такое модернизация и готова ли к ней Россия? / В.Л. Иноземцев // Модернизация России: условия, предпосылки, шансы, М.: Центр исследований постиндустриального общества, 2009. – 82 с.
15. He C. The Civilization and Modernization [Електронний ресурс] / Chuanqi He // Social Change in the Age of Globalization 7th-11th July, Beijing, PR China. – Режим доступу: <http://www.modernization.com.cn/civilization%20and%20modernization.pdf>.
16. CMR 2003: Modernization Theories and Prospect / China Center for Modernization Research, Chinese Academy of Sciences [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://en.modernization.ac.cn/document.action?docid=23935>.
17. Definition of modernization / Merriam-Webster, Inc. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/modernization>
18. Модернізація / Словник іншомовних слів О.С. Мельничука [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://slovo.org.ua/42/53404/286289.html>.
19. Simple Definition of «modern» / Merriam-Webster, Inc. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/Modern>; Simple Definition of «modernize» / Merriam-Webster, Inc. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/modernize>.
20. Modernization / New Dictionary of the History of Ideas by Eyoh, Dickson, 2005, The Gale Group, Inc. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.encyclopedia.com/topic/Modernization.aspx#2>.
21. Экономична енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
22. Экономическая энциклопедия / Науч.-ред. Совет изд-ва «Экономика»; Ин-т экон. РАН; Гл. ред. Л.И. Абалкин. – М.: ОАО «Издательство «Экономика», 1999. – 1055 с.
23. Parsons T. The Social System. Glencoe: Free Press, 1964 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://home.ku.edu.tr/~mbaker/CSHS503/TalcottParsonsSocialSystem.pdf>.
24. Lerner D. The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East [Електронний ресурс] / D. Lerner // The American Political Science Review. – Vol. 53, No. 4 (Dec., 1959), pp. 1133-1135. – Режим доступу: http://www.jstor.org/stable/1952087?seq=1#page_scan_tab_contents.
25. Levy, M.J. Modernization and the Structure of Society. Princeton; Princeton University Press, 1966.
26. Smelser Neil J. Social Change in the Industrial Revolution. An Application of Theory of the British Cotton Industry – London: Routledge & Kegan Paul, 1959 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://archive.org/stream/socialchangeinin00smel#page/n13/mode/2up>.
27. Huntington, S. P. Political Order in Changing Society. New Haven and London; Yale University Press, 1968 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://projects.iq.harvard.edu/gov2126/files/huntington_political_order_changing_soc.pdf.
28. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Електронний ресурс] / М. Кастельс; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М., 2000. – 606 с. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/02.php.
29. Эрик С. Райнерт. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова. – М.: НИУ ВШЭ, 2011. – 384 с.
30. Bell Daniel The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.os3.nl/_media/2011-2012/daniel_bell_-_the_coming_of_post-industrial_society.pdf.
31. The Information Age: Economy, Society and Culture [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://deterritorialinvestigations.files.wordpress.com/2015/03/manuel_castells_the_rise_of_the_network_societybookfi-org.pdf.
32. Huber J. Towards industrial ecology: sustainable development as a concept of ecological modernization [Електронний ресурс] / J. Huber // Journal of Environmental Policy & Planning. – 2000. – P. 269-285. – Режим доступу: [http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/1522-7200\(200010/12\)2:4%3C269:AID-JEPP58%3E3.0.CO;2-U/abstract](http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/1522-7200(200010/12)2:4%3C269:AID-JEPP58%3E3.0.CO;2-U/abstract).
33. Beck U. Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order [Електронний ресурс] / U. Beck, A. Giddens, S. Lash // Transactions of the Institute of British Geographers. – 1997. – Vol. 22. – No. 2. – P. 263-265. – Режим доступу: http://www.jstor.org/stable/622314?seq=1#page_scan_tab_contents.
34. China Net for Modernization. Second Modernization Theory [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.modernization.com.cn/Second%20modernization.htm>.